

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

VISIE OP SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS.

Y.D. Klomp (3328198)

M.A. Potse (3454339)

Master orthopedagogiek

Werkveld Gehandicaptenzorg

Begeleider: Dr. Jolanda Douma

Tweede lezer: MSc. Desirée Florisson

Datum: 8 juni 2012

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Voorwoord

Dit is het resultaat na een jaar lang intensieve samenwerking.

Yolanda Klomp heeft de vraagstelling betreffende de visie op seksualiteit van jongeren met en zonder een licht verstandelijke beperking ontworpen en behandeld. Marieke Potse heeft de vraagstelling wat betreft de visie op seksualiteit bij jongeren met een licht verstandelijke beperking van hun begeleiders ontworpen en behandeld. Samen is data verzameld en verwerkt.

Wij willen meerdere mensen bedanken voor het helpen van het behalen van dit resultaat. Allereerst zijn wij alle deelnemers van het onderzoek zeer dankbaar voor hun deelname, zonder hun tijd en moeite was het onmogelijk dit eindresultaat te behalen. Wij willen uiteraard het Orthopedagogisch Behandel Centrum waar het onderzoek heeft plaatsgevonden bedanken voor het vertrouwen in ons onderzoek en de toestemming die zij hebben gegeven voor de uitvoering daarvan. Daarnaast willen wij dr. Jolanda Douma bedanken voor haar tijd en energie die zij in de begeleiding van ons heeft gestoken. Tot slot willen wij onze familie en vrienden bedanken. Zij hebben ons gestimuleerd en gemotiveerd om door te zetten en dit onderzoek tot een succes te brengen.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Abstract

Background: Young people with mild intellectual disabilities (MID) seem to have negative feelings about sexuality and a low level of sexual knowledge and experience. Their vision is influenced by that of their caregivers. Their caregivers are often negative about sexuality in young people with MID.

Aim: Gain more knowledge about the vision towards sexuality of youngsters with MID and compare it with the vision high school students. Furthermore, to gain more insight into the vision of professional caregivers about sexuality and relationships of youngsters with MID and behavioral problems who are treated in a residential facility.

Methods: 27 youngsters with MID living in a residential institution and 138 high school students were included. For measuring the vision about sexuality, the Attitude, Behaviour, Experience and Knowledge questionnaire was used. 62 professional caregivers of youngsters with MID filled out the Sexuality and Mentally Retarded Attitude Inventory.

Results: Youngsters with MID are moderately positive about sexuality. They have a neutral vision towards masturbation, watching porn, going to a prostitute and homosexuality. Girls are more negative than boys regarding heterosexual activities such as kissing, hugging and having sex. The vision of Youngsters with MID is more negative towards homosexual than about heterosexual acts. The outcomes of Youngsters with MID were compared with high school students. The high school students were slightly more positive about impersonal things (masturbation, watching pornography and going to a prostitute). The professional caregivers of the youngsters with MID have a moderately liberal vision towards sexuality by youngsters with MID. Their vision is not related with their educational level or age.

Conclusion: Youngsters with MID have a moderately positive vision about sexuality. Youngsters with MID are slightly negative about homosexuality, but similar findings were found by high school students. The high school students were slightly more negative about impersonal things. The vision of the professional caregivers is overall positive.

Key words: intellectual disability, sexuality, attitude

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Inleiding

In de puberteit vindt de seksuele bewustwording en ontwikkeling plaats en wordt er seksueel geëxperimenteerd als onderdeel van een gezonde seksuele ontwikkeling (WHO, 2011). De fysieke ontwikkeling van een jongere met een licht verstandelijke beperking (LVB) is niet anders vergeleken met een normaal begaafde jongere. Echter, met de sociale regels en de wijze van communiceren over hun seksuele behoeften, is de LVB jongere minder bekend (De Beer, 2011). Door de matige cognitieve vermogens van deze jongeren is het voor hen moeilijk om de gevolgen van hun gedrag te overzien waardoor de kans op negatieve seksuele ervaringen groter is (Heemelaar, 2000). Niederbahl en Morris (1993) vonden dat het vermogen om in te stemmen met seksueel contact grotendeels samenhangt met hun niveau van kennis over seksualiteit, hun mate van verstandelijke beperking (VB) en adaptief gedrag, de voltooiing van een seksueel voorlichtingsprogramma en de capaciteit om in te stemmen met andere zaken. Het niveau van kennis over seksualiteit en de voltooiing van een seksueel voorlichtingsprogramma lijken ook samen te hangen met de visie op seksualiteit (McCabe, 1999). Kersten (2003) geeft aan dat er weinig onderzoek is verricht naar de visie ten aanzien van seksualiteit bij mensen met een beperking. Nederlands onderzoek over dit onderwerp ontbreekt nagenoeg helemaal. Haspels en Spanjaard (1998) hebben wel Nederlands onderzoek gedaan naar de visie ten aanzien van seksualiteit, dit bij jongeren met een LVB en gedragsproblemen wonend in een residentiële setting. In het kader van de projectevaluatie 'preventie van seksueel grensoverschrijdend en gewelddadig gedrag van en tussen LVB jongeren (1995-1998)', is nagegaan hoe de visie van 42 LVB jongeren met gedragsproblemen in de leeftijd van 14-19 jaar is ten aanzien van man/vrouw denkbeelden, homoseksualiteit, lastig vallen (verbaal, handtastelijkheden), dwingen, afkopen, chanteren en dreigen met geweld. Dit is gemeten aan de hand van 26 stellingen van een attitudelijst (onderdeel van de seksuele kennis-, attitude-, vaardigheden, en ervaringenlijst [SKAVE]), die door de jongeren zelf is ingevuld. De antwoorden welke recht doen aan en respect tonen voor ieder mens, meisje of jongen, heteroseksueel of homoseksueel, zonder dat er (volgens Nederlandse waarden en normen) grenzen worden overschreden, werden als 'gewenst' beoordeeld. De toekenning van 'gewenst' en 'ongewenst' is gedaan door zes deskundigen. Drieëntwintig items werden eenduidig gescoord, de overige drie items zijn uit het onderzoek verwijderd. De test-hertestbetrouwbaarheid van de SKAVE is laag, wat aangeeft dat de resultaten met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Op de subschaal 'Ik vind', wat de visie van de jongeren meet, is echter een correlatie van 0.80 gemeten wat duidt op een sterke

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

samenhang en – dus – een betrouwbaar instrument. Dit geeft aan dat de resultaten op het visiedeel van de lijst met betrouwbaarheid kan worden geïnterpreteerd. Over het algemeen blijken de LVB jongeren met gedragsproblemen wenselijke opvattingen aan te geven met betrekking tot seksualiteit. Uit de voormeting van het onderzoek blijkt dat 75% van de meisjes (n=22) en 63% van de jongens (n=20) antwoorden aankruisen die in overeenstemming zijn met de heersende Nederlandse waarden en normen (in 1998). Er is geen significant verschil gemeten tussen jongens en meisjes op de totale score. Op de afzonderlijke subschalen is te zien dat meisjes significant meer wenselijk scoren ten aanzien van ‘man/ vrouwdenkbeelden’ en ‘lastig vallen’ dan jongens. De visie van de LVB jongeren met gedragsproblemen is vergeleken met die van een groep VSO jongeren (N=57) met een LVB in de leeftijd van 15-17 jaar. Op twee punten is verschil gevonden, namelijk ten aanzien van homoseksualiteit (de houding van de LVB jongeren met gedragsproblemen is meer sociaal wenselijk, met name bij de jongens) en ten aanzien van lastig vallen (de houding van de LVB jongeren met gedragsproblemen is minder sociaal wenselijk). Ander onderzoek naar de visie op seksualiteit van jongeren met een LVB en gedragsproblemen wonend in een residentiële setting is niet gevonden. Wel is onderzoek gevonden naar de visie op seksualiteit van (jong) volwassenen met een LVB en personen met een VB (al dan niet wonend in een residentiële setting). Onderzoek van McCabe (1999) liet zien dat (jong) volwassenen met een LVB negatieve gevoelens hebben over seksualiteit en dat zij een laag niveau van seksuele kennis en ervaring hebben. McCabe & Cummins (1996) concludeerden dat (jong) volwassenen met een LVB een negatievere houding hadden dan mensen zonder beperking op het gebied van masturbatie, orale seks en homoseksualiteit. De meerderheid van de respondenten met een LVB in het onderzoek van McCabe & Cummins (1996) hadden positieve gevoelens ten aanzien van geslachtsgemeenschap. In het onderzoek van Duh (1999) werd aan de hand van een mondeling afgenomen vragenlijst de visie bepaald van Taiwanese middelbare scholieren met verschillende handicaps en zonder handicap. Op basis van het feit dat de jongeren zelf mondeling rapporteren gaan wij ervan uit dat de mate van VB van de bevroagde jongeren uit het onderzoek van Duh (1999) aansluit bij het niveau van de LVB jongeren binnen ons onderzoek, ervan uitgaande dat IQ samenhangt met zelf kunnen rapporteren (Douma, Dekker, Verhulst & Koot, 2006). In het onderzoek van Duh (1999) werd nagegaan hoe de respondenten dachten over: a) seksuele rollen, b) interactie met individuen van het andere geslacht, c) seksuele voorlichting, d) geslachtsgemeenschap, waaronder oraal, vaginaal en buitenechtelijk, e) masturbatie en f) homoseksualiteit. Duh (1999) vergeleek de seksuele

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

kennis, attituden en ervaringen van alle groepen respondenten (scholieren met een VB, scholieren zonder een VB, scholieren met leerstoornissen, scholieren met een auditieve beperking en scholieren met een lichamelijke beperking) met elkaar en concludeerde dat scholieren met een VB op alle genoemde subschalen een minder positieve visie hadden dan alle andere scholieren uit het onderzoek.

Hoe jongeren met een LVB denken over seksualiteit is ook gerelateerd aan de omgeving waarin zij verblijven. Een visie wordt ontwikkeld in wisselwerking met enerzijds ervaringen die mensen opdoen en anderzijds de omgeving waarin ze verkeren. Zo kan het wonen in een intramurale setting invloed hebben op de seksuele ontwikkeling van iemand met een LVB (Servais et al., 2002). De kans op negatieve seksuele ervaringen in een intramurale setting is groter voor LVB jongeren, dit omdat zij afhankelijk zijn van anderen voor hun zorg en zelf weinig weerbaar zijn. Daarnaast is deze setting misschien extra gevaarlijk omdat plegers van seksueel misbruik binnen de intramurale setting de mogelijkheid krijgen een kwetsbaar persoon uit te zoeken (Van Berlo, 1995; Douma, Van den Bergh & Hoekman, 1998; Rose, Jenkins, O'Conner, Jones & Felce, 2002).

Op de visie op seksualiteit van mensen met een LVB is daarnaast vaak de visie van hun ouders en/of ondersteuners van invloed (Kersten, 2003). De visie (op seksualiteit van mensen met een LVB) van ouders en hulpverleners lijkt dus gerelateerd te zijn aan hoe mensen met een LVB zelf over seks denken. McCabe & Cummins (1996) geven aan dat de meer positieve gedachten van de LVB respondenten in hun onderzoek het gevolg kan zijn van een veranderde houding van ouders en verzorgend personeel ten opzichte van de seksualiteit van mensen met een LVB. Deze veranderde houding lijkt samen te hangen met de paradigmaverschuiving in de jaren '70. De zorg is sindsdien meer individueel gericht met meer individuele vrijheid, participatie in sociale activiteiten en meer contact met familie en vrienden. Er is sindsdien in toenemende mate belangstelling voor persoonlijke contacten en het sociale netwerk van mensen met een VB, waardoor verwacht mag worden dat meer acceptatie van seksualiteit bij mensen met een beperking is ontstaan (Van Gennep, 1997; Lakin & Stancliffe, 2007; Parmenter, 2001). Servais (2006) geeft echter aan dat de omgeving nog steeds geneigd is de seksuele activiteiten van jeugdigen met een LVB te ontmoedigen en te controleren, wat negatieve gevolgen heeft voor de houding, kennis en verwachtingen van deze jongeren ten aanzien van seksualiteit. Omdat de visie van de begeleiders van invloed lijkt te zijn op de visie van jongeren met een LVB, is het belangrijk de visie van begeleiders in kaart te brengen.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

In dit onderzoek wordt gekeken naar de visie op seksualiteit en relaties van LVB jongeren met gedragsproblemen, wonend in een residentiële instelling. Binnen de groep LVB jongeren wordt gekeken of er een samenhang is tussen seksuele voorlichting, sekse, leeftijd en woonvorm met de visie op seksualiteit. Uit onderzoek van Niederbahl en Morris (1993) en McCabe (1999) blijkt dat de visie op seksualiteit van jongeren met een LVB positiever is bij een hoger niveau van seksuele kennis en de voltooiing van een seksueel voorlichtingsprogramma. Haspels en Spanjaard (1998) geven wat betreft sekse aan dat er in de totaalscore geen verschil in visie is tussen jongens en meisjes. Meisjes zijn op de subschalen wat sociaal wenselijker als het gaat om 'man/ vrouwbeelden' en 'lastig vallen'. In het onderzoek van Burns & Davies (2011) wordt beschreven dat volwassen vrouwen (23 tot 65 jaar) met een LVB over het algemeen een negatieve attitude hebben ten aanzien van homoseksualiteit. Er is echter geen vergelijking gemaakt met een mannelijke controlegroep. Omdat het onderzoek van Haspels en Spanjaard (1998) vanwege de beperkte betrouwbaarheid met voorzichtigheid moet worden geïnterpreteerd en de doelgroep van het onderzoek van Burns & Davies (2011) niet aansluit bij de populatie van dit onderzoek en er geen vergelijking tussen mannen en vrouwen is gemaakt, is het interessant de variabele sekse opnieuw te bekijken. In het onderzoek van Brugman (1995) komt naar voren dat leeftijd een verband heeft met de visie op seksualiteit. Dit onderzoek was echter niet specifiek op jongeren met een LVB gericht. Daarom is het interessant te onderzoeken of hier dezelfde samenhang aantoonbaar is. Er is geen onderzoek gevonden gericht op verschil in visie en soort intramurale setting (één milieu- of drie milieuvoorziening). Veelal wordt binnen onderzoek naar verschil in visie tussen jongeren die in een intramurale setting wonen en jongeren die thuis wonen gekeken, zoals in het onderzoek van Haspels en Spanjaard (1998). Uit het onderzoek van Haspels en Spanjaard was er verschil in visie wat betreft homoseksualiteit (intramuraal meer sociaal wenselijk) en ten aanzien van lastig vallen (intramuraal minder sociaal wenselijk).

Daarnaast wordt binnen de LVB groep bekeken of er een verschil in visie is ten aanzien van homoseksualiteit en heteroseksualiteit. Uit onderzoek van Haspels & Spanjaard (1998) blijkt dat LVB jongeren met gedragsproblemen sociaal wenselijk zijn ten aanzien van homoseksualiteit. Haspels & Spanjaard (1998) verwachtten echter dat deze resultaten niet helemaal betrouwbaar zijn. Zij geven aan dat er een mogelijkheid bestaat dat de jongeren niet eerlijk geantwoord hebben over dit gevoelige onderwerp. Meerdere jongeren in hun

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

onderzoek vonden het beantwoorden van de vragen raar, stom of vervelend. McCabe & Cummins (1996) vonden een negatieve houding bij volwassenen met een LVB ten aanzien van homoseksualiteit.

Tot slot wordt de visie op seksualiteit van de LVB jongeren met gedragsproblemen vergeleken met die van hun normaal begaafde leeftijdsgenoten. Onderzoek van McCabe & Cummins (1996) vond dat (jong) volwassenen met een LVB in vergelijking met mensen zonder een LVB meer negatief zijn over seksualiteit. Uit onderzoek van Duh (1999) blijkt dat scholieren met een VB over het algemeen een negatievere visie hebben op seksualiteit dan scholieren zonder een VB. Door de vergelijking met normaal begaafde jongeren te maken kunnen er verschillen in visie worden gevonden tussen LVB en normaal begaafde jongeren. Wanneer dit negatieve uitkomsten geeft voor de LVB populatie kunnen er begeleidingspunten worden opgesteld om deze visie bij te sturen naar een wenselijke en in Nederland geaccepteerde visie. Vraagstellingen van dit onderzoek gericht op de visie van jongeren met een LVB en gedragsproblemen zijn: *‘Wat is de visie aangaande seksualiteit van jongeren in de leeftijd van 12 tot 23 jaar met een LVB met gedragsproblemen die wonen in een behandelinstituut?’*, *‘Is er een verschil in visie tussen homoseksualiteit en heteroseksualiteit bij LVB jongeren?’* en *‘Is er een verschil in visie wat betreft seksualiteit tussen LVB jongeren en normaal begaafde jongeren?’*

Het overgrote deel van de huidige literatuur geeft aan dat jongeren met een LVB (deels) een negatieve visie op seksualiteit hebben (Duh, 1999; Kersten, 2003; McCabe & Cummins, 1996; McCabe, 1999). Haspels en Spanjaard (1998) vonden meer wenselijke opvattingen bij jongeren met een LVB en gedragsproblemen ten opzichte van seksualiteit. Maar door de geringe betrouwbaarheid van hun onderzoek dienen de onderzoeksresultaten voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. In dit onderzoek wordt een negatieve visie op seksualiteit verwacht van LVB jongeren met gedragsproblemen.

Ten aanzien van de samenhang tussen het krijgen van seksuele voorlichting en de visie ten aanzien van seksualiteit, wordt in dit onderzoek verwacht dat jongeren die geen of langer dan een jaar geleden seksuele voorlichting gehad hebben een negatievere visie op seksualiteit hebben. Onderzoek van Niederbahl en Morris (1993) en McCabe (1999) onderbouwen deze verwachting. Op basis van het onderzoek van Brugman et al. (1995) wordt een samenhang tussen leeftijd en visie op seksualiteit verwacht. Ten aanzien van de woonvorm wordt op basis van onderzoek van Van Berlo (1995), Douma en collega's (1998) en Rose, Jenkins,

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

O'Connor, Jones en Felce (2002) verwacht dat jongeren binnen een driemilieuvoorziening¹ een negatievere visie op seksualiteit hebben dan jongeren wonend in een éénmilieuvoorziening². Dit verwachten wij aangezien zij voor zowel wonen als dagbesteding afhankelijk zijn van de intramurale setting (en wij daarom verwachten dat zij meer kwetsbaar zijn, afhankelijk van begeleiding en wellicht ook meer risico lopen in contact te komen met seksueel misbruik).

Binnen het onderzoek van Haspels & Spanjaard (1998) zijn de jongeren met LVB sociale wenselijk in hun visie op homoseksualiteit. Omdat alle andere onderzoeken negatieve uitkomsten uitwijzen ten aanzien van de visie op homoseksualiteit, zal de onderzoeksvraag aangaande homoseksualiteit exploratief van karakter zijn. Tenslotte wordt op basis van de eerder genoemde onderzoeksresultaten van Duh (1999), Kersten (2003) en McCabe & Cummins (1996) verwacht dat jongeren met een LVB en gedragsproblemen een minder positieve visie op seksualiteit hebben dan normaal begaafde jongeren.

De visie van begeleiders van jongeren met een LVB en gedragsproblemen ten aanzien van seksualiteit bij deze jongeren wordt onderzocht omdat deze directe invloed op de visie van de LVB jongeren kan hebben (Kersten, 2003; McCabe & Cummins (1996). Binnen dit onderzoek wordt gekeken naar de visie van begeleiders op seksualiteit van jongeren met een LVB en gedragsproblemen. Ten aanzien van de hulpverlening heeft onderzoek van Gilmore en Chambers (2010) aangegeven dat hulpverleners een positieve visie hebben ten aanzien van seksualiteit bij mensen met een VB. Echter volgens hen is minder seksuele vrijheid gewenst voor vrouwen met een VB dan voor normaal begaafde vrouwen (Gilmore & Chambers, 2010). Andere onderzoeken bevestigen dat medewerkers over het algemeen positief tegenover seksualiteit bij mensen met een VB staan (Aunos & Feldman, 2002; Bazzo et al., 2007.; Brantlinger, 1983; Christian et al., 2001.; Cuskelly & Bryde, 2004; Murray et al., 1999.; Murray & Minnes, 1994; Owen et al., 2000). Daarnaast wordt binnen dit onderzoek gekeken of er een samenhang is tussen opleiding en visie en leeftijd en visie van begeleiders ten aanzien van seksualiteit bij LVB jongeren met gedragsproblemen. Uit onderzoek van Evans, McGuire, Healy en Carley (2009) blijkt dat er veel variantie is in opvattingen over de seksualiteit van mensen met een LVB; sommige variantie wordt geassocieerd met het beroep,

¹ Een driemilieuvoorziening is een locatie waar jongeren op één terrein zowel wonen als dagbesteding aangeboden krijgen.

² Een éénmilieuvoorziening is een locatie waar jongeren alleen wonen, zij hebben een externe dagbesteding (werk, school en vrijetijdsbesteding).

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

de leeftijd en het geslacht van de verzorgers. Oudere medewerkers en oudere ouders, intramuraal personeel en vrouwelijke personeelsleden en verzorgers hebben vaak de minst liberale visie ten aanzien van seksualiteit (Evans, McGuire, Healy, & Carley, 2009).

De vraagstellingen van dit onderzoek gericht op de begeleiding van jongeren met een LVB en gedragsproblemen zijn: *‘Wat is de visie van persoonlijk begeleiders aangaande seksualiteit en relaties bij jongeren met een LVB?’*, en *‘Is er een verband tussen de visie op seksualiteit en de leeftijd en het opleidingsniveau van de begeleiders?’*.

Op basis van huidige literatuur wordt verwacht dat begeleiders over het algemeen een vrij positieve visie hebben op seksualiteit bij mensen met een (L)VB (Cuskelly & Bryde, 2004; Cuskelly & Gilmore, 2007). Daarnaast wordt verwacht dat oudere begeleiders een meer conservatieve houding ten aanzien van seksualiteit hebben vergeleken met jongere begeleiders (Brantlinger, 1983; Cuskelly & Bryde, 2004; Cuskelly & Gilmore, 2007; Murray & Minnes, 1994; Oliver et al., 2002). Tevens wordt verwacht dat hoger opgeleide begeleiders een meer liberale visie ten aanzien van seksualiteit bij LVB jongeren hebben (Brantlinger, 1983; Murray, MacDonald, & Levenson, 1999; Murray & Minnes, 1994; Oliver et al., 2002). Het onderzoek van Gilmore en Chamber (2010) onderbouwt deze bevindingen overigens niet. In dit onderzoek blijkt dat leeftijd, geslacht en opleidingsniveau geen significante relatie hebben met de visie ten aanzien van seksualiteit.

Methode

Participanten

Dit onderzoek vindt plaats binnen een Orthopedagogisch Behandelcentrum (OBC) in het midden en westen van Nederland. Binnen dit OBC worden jongeren in de leeftijd van 12-23 jaar met een LVB en gedragsproblemen onder andere residentieel behandeld en begeleid met als doel zo zelfstandig mogelijk te leven. Naast jongeren met een LVB hebben de begeleiders van de LVB jongeren, werkzaam in het OBC, deelgenomen aan dit onderzoek. Tot slot is er een vergelijkingsgroep opgesteld van VMBO leerlingen in de leeftijd van 12-19 jaar.

OBC

Het OBC waar dit onderzoek heeft plaatsgevonden is verdeeld in vier regio's. Binnen twee van deze vier regio's heeft dit onderzoek plaatsgevonden. Allereerst is toestemming gegeven door het management voor het doen van onderzoek bij één van deze regio's (Midden-Nederland). Binnen deze regio waren al contacten. Er is toestemming gegeven voor het

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

onderzoek binnen zes éénmilieugroepen. In verband met een ander reeds lopend onderzoek konden de andere twee groepen binnen de regio Midden-Nederland niet worden meegenomen. Daarnaast was een voorwaarde dat de persoonlijk begeleiders van de jongeren de data zouden verzamelen vanwege de privacygevoeligheid van het onderwerp. Vanwege het geringe aantal groepen en rekening houdend met een hoog aantal non-respondenten is gekozen om een tweede regio van het OBC te benaderen (West-Nederland). Na wat problemen met het vinden van de juiste contactpersonen bij deze tweede regio, is uiteindelijk toestemming en volledige medewerking gegeven door het management. Regio twee bestaat uit driemilieugroepen. In eerste instantie zouden zes driemilieugroepen aan het onderzoek mee werken. Wegens personele omstandigheden heeft één driemilieugroep zich teruggetrokken van deelname aan het onderzoek. Hierdoor hebben in totaal vijf driemilieugroepen deelgenomen aan het onderzoek.

Na de toestemmingsprocedure binnen het OBC is, via de persoonlijk begeleiders, toestemming gevraagd aan de participerende jongeren voor deelname aan het onderzoek. Daarnaast is naar de ouders van jongeren onder de 18 jaar een toestemmingsbrief gestuurd (bijlage I). Deze brief moest ingevuld retour worden gestuurd wanneer zij *geen* toestemming gaven voor deelname van hun kind aan het onderzoek. Er zijn geen toestemmingsbrieven retour gestuurd door ouders. Alle jongeren van 18 jaar en ouder, wonend in het OBC waar het onderzoek plaats vond, hebben zowel schriftelijk als mondeling bij hun persoonlijk begeleider aan kunnen geven of zij hun medewerking gaven aan het onderzoek. Één van de 18+ jongeren heeft schriftelijk aangegeven geen toestemming te geven voor deelname aan het onderzoek. Deze persoon heeft aangegeven al te vaak lijsten te hebben moeten invullen. Er is niet bekend hoeveel jongeren mondeling geweigerd hebben deel te nemen aan dit onderzoek. Tijdens afname van de vragenlijst was het niet verplicht om vragen die jongeren niet wilden beantwoorden te laten beantwoorden.

Er zijn in totaal 12 groepen (zowel één- als driemilieugroepen) benaderd voor deelname aan het onderzoek. Jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 21 jaar hebben deelgenomen aan het onderzoek ($M=17.04$, $SD=2.27$). Het aantal jongeren in de zes participerende éénmilieugroepen varieerde per groep van ongeveer vijf tot en met negen. Door vele wisselingen in aantal jongeren gedurende dit onderzoek is er geen totaal aantal jongeren te noemen. Uiteindelijk hebben 15 jongeren uit de éénmilieuvoorziening van regio één aan het onderzoek deelgenomen. In de vijf participerende driemilieugroepen binnen dit onderzoek varieerde het aantal jongeren per groep van 4 tot 11. In totaal zijn 37 jongeren woonachtig in

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

de driemilieuvoorziening van regio twee, 12 hiervan hebben deelgenomen aan het onderzoek. In totaal hebben 27 LVB jongeren meegedaan wonend in een OBC. Daarvan zijn er 12 vrouw en 14 man.

De persoonlijk begeleiders van de jongeren namen de vragenlijst af. Wanneer een persoonlijk begeleider meer dan één mentorjongere had, was het verplicht om minimaal bij één mentorjongere de vragenlijst af te nemen. Hiervoor is gekozen om de werkdruk van de begeleiders te minimaliseren.

Het totaal aantal begeleiders binnen de éénmilieugroepen is niet bekend. Het totaal aantal begeleiders binnen de deelnemende driemilieugroepen was 36. De uitval per milieugroep is lastig te bepalen omdat 26 respondenten niet hebben ingevuld op wat voor soort groep zij werken (één- of driemilieu). In totaal hebben 61 begeleiders aan het onderzoek deelgenomen. De leeftijd van de begeleiders varieerde van 19 tot en met 59 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 35,58 jaar ($SD=11.19$). Één respondent is uit de lijst verwijderd vanwege de vele missende antwoorden.

VMBO

Er is contact gelegd met zes VMBO scholen in de regio Rotterdam. Er zijn vijf scholen geselecteerd met gebruik van een internet zoekmachine op basis van de woorden: Rotterdam, VMBO theoretische leerweg (TL). Er is één school direct (contact via e-mail) benaderd omdat deze tot het netwerk van één van de onderzoekers behoort. Aan de VMBO TL scholen is toestemming gevraagd voor het in laten vullen van het attitudegedeelte van de Attitude, Behoeften, Ervaring en Kennis vragenlijst (ABEK) door scholieren (bijlage III). Van de zes scholen heeft één school heeft niet gereageerd, één school had geen interesse om deel te nemen en één school had geen TL-niveau. Van de drie scholen die hebben deelgenomen aan het onderzoek is er één school (twee klassen) waarbij, na overleg, een gastles relationele vorming is gegeven om medewerking te krijgen. De andere twee scholen (vier klassen) hebben deelgenomen aan het onderzoek zonder gebruik te maken van een gastles. Van de laatste twee scholen is één school uit het netwerk van één van de onderzoekers. Alle leerlingen die aanwezig waren op het moment van afname hebben deelgenomen aan het onderzoek en hebben de vragenlijst volledig ingevuld. Er zijn geen jongeren die geweigerd hebben mee te werken. Er hebben 138 jongeren van het VMBO TL onderwijs uit Rotterdam deelgenomen aan het onderzoek. Het onderzoek is in verschillende wijken van Rotterdam uitgevoerd (zuid, centrum en noord). Dit zorgt voor deelname van jongeren uit verschillende

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

sociaaleconomische klassen. Voor het VMBO TL onderwijs is gekozen omdat verwacht wordt dat de VMBO TL leerlingen een gemiddelde IQ-score van 100 hebben (www.edumax.nl). Van de 138 respondenten waren er 61 vrouw en 73 man (vier onbekend) in de leeftijd van 13 tot en met 19 jaar ($M=14.72$, $SD=1.13$). De etniciteit van de jongeren van het VMBO onderwijs varieerde sterk. De meest voorkomende etnische achtergronden waren Nederlands ($n=28$), anders ($n=28$) en Marokkaans ($n=21$). Onder 'anders' zijn onder andere de volgende etnische achtergronden geschaard: Chinees, Pools, Russisch en Portugees. Binnen dit onderzoek is ervoor gekozen om een jongere tot de Nederlandse nationaliteit te laten behoren als beide ouders Nederlands waren. Wanneer de ouders van de jongere verschillende etnische achtergronden hadden, heeft de jongere de etniciteit toegewezen gekregen die ingevuld stond bij de moeder.

Meetinstrumenten

Afhankelijke variabelen

De visie op seksualiteit bij de jongeren is onderzocht met 'attitude-vragen' uit de ABEK (Siebelink, 2006). Voor dit onderzoek is het onderdeel betreffende attitude ten aanzien van relatievorming, intimiteit en seksualiteit gebruikt. Dit onderdeel, attitude, bestaat uit totaal negen items over de visie ten opzichte van knuffelen, zoenen, seks, masturberen, pornografie, prostitutie en homoseksualiteit. De negen items samen hebben in dit onderzoek een Cronbach's alpha van .77. Field (2009) geeft aan dat de betrouwbaarheid van een vragenlijst over het algemeen bevestigd kan worden bij een Cronbach's Alpha vanaf 0.7. We beschouwen de Cronbach's alpha dan ook als voldoende. De items van de ABEK worden beantwoord op een vijfpuntschaal (1=heel goed, 2=goed, 3=neutraal, 4=niet goed, 5=helemaal niet goed). Zes van deze items kunnen volgens Siebelink (2006) worden onderverdeeld in twee subschalen, namelijk *visie homoseksualiteit* en *visie onpersoonlijk*. Deze subschalen worden geconstrueerd door de bijbehorende items bij elkaar op te tellen. De *visie homoseksualiteit* bestaat uit drie items; 'Wat vind je ervan als twee mannen/vrouwen elkaar knuffelen?', 'Wat vind je ervan als twee mannen/vrouwen elkaar zoenen?' en 'Wat vind je ervan als twee mannen/vrouwen seks hebben met elkaar?'. De *visie onpersoonlijk* bestaat uit de drie items; 'Hoe vind je het als mensen masturberen?', 'Wat vind je ervan als mensen naar een seksfilm kijken?' en 'Wat vind je ervan als mensen naar een prostitué gaan?'. Voor de schaal *visie homoseksualiteit* (drie items) is een Cronbach's alpha gemeten van .91, voor de schaal *visie onpersoonlijk* (drie items) is een Cronbach's alpha gemeten van .73. Op deze

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

subschalen betekent een score van 3 een positieve attitude, een score van 9 betekent een neutrale visie en een score van 15 betekent een negatieve attitude. De drie overige visie items ‘*Wat vind je ervan als een man en een vrouw zoenen met elkaar?*’, ‘*Wat vind je ervan als een man en een vrouw knuffelen met elkaar?*’ en ‘*Wat vind je ervan als een man en een vrouw seks hebben met elkaar?*’ meten wel de visie, maar behoren volgens Siebelink (2006) niet tot een schaal. Om binnen dit onderzoek de visie op homoseksualiteit en heteroseksualiteit tegenover elkaar te kunnen afzetten en omdat de losse items dezelfde vraagstelling hebben als de items uit de subschaal *visie homoseksualiteit*, zijn de losse items in dit onderzoek samengevoegd tot een subschaal *visie heteroseksualiteit* (Chronbach’s alpha .86). Voor de analyses in dit onderzoek worden de totale visie en de drie subschalen gebruikt.

De *visie van begeleiders* ten aanzien van seksualiteit bij jongeren met een LVB en gedragsproblemen is onderzocht met de Sexuality and Mentally Retarded Attitude Inventory (SMRAI; Brantlinger, 1983). Deze vragenlijst is speciaal ontwikkeld en genormeerd voor begeleiders van mensen met een VB in residentiële settings. De genoemde stellingen in de SMRAI zijn goed toepasbaar voor de huidige begeleiders van LVB jongeren met gedragsproblemen wonend in een residentiële instelling. De beschreven stellingen gaan over zaken wat in deze tijd nog steeds speelt (ouderschap, relaties, seks voor mensen met een LVB) en waar de meningen nog steeds verdeeld over zijn. De SMRAI omvat 45 stellingen die beantwoord worden op een vijfpuntschaal: 1 = *heel erg eens*, 2 = *eens*, 3 = *onbeslist*, 4 = *oneens* en 5 = *heel erg oneens*. Veertig items van de SMRAI die visie meten, kunnen onderverdeeld worden in vijf subschalen: 1) algemene visie ten aanzien van seksueel gedrag en situaties, deze bevat 11 items over onder andere masturberen, seks voor het huwelijk en homoseksualiteit (Cronbach’s alpha = 0.66); 2) seksuele voorlichting, deze bevat acht items over hoe seksuele voorlichting gegeven moet worden en de gevolgen van het wel of niet geven (Cronbach’s alpha = 0.43); 3) rechten van mensen met een VB, deze bevat 14 items onder andere over de toegang tot anticonceptie en het recht op het krijgen van kinderen (Cronbach’s alpha = 0.59); 4) mening betreffende de seksualiteit van mensen met een VB, met daarin vijf vragen over de seksuele behoeften van mensen met een VB vergeleken met die van mensen zonder een VB (Cronbach’s alpha = 0.50); en 5) recht van minderjarigen met twee items over of zij zelf beslissingen kunnen nemen op het gebied van seks (Cronbach’s alpha = 0.26).

De overige vijf items behoren niet tot een specifieke schaal en worden niet gebruikt om de totaalscore te berekenen. Wel kunnen deze stellingen van belang zijn voor de conclusie

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

en/of aanbevelingen, omdat het vragen zijn over hoe de werkelijkheid er uit ziet, niet hoe begeleiders willen dat de werkelijkheid er uit ziet (visie). Daarom zullen deze vijf items worden samengevoegd als *'aanvullende informatie van begeleiders'* en op itemniveau met behulp van descriptieve statistiek bij het onderzoek worden betrokken. Drie van de vijf items (41, 42 en 43) zouden samen kunnen worden genomen als subschaal voor het meten van de competentie omtrent omgaan met seksueel gedrag, in dit onderzoek is gekozen om op itemniveau te kijken. Item 44 betreft de stelling *'In het omgaan met seksuele gedragingen zijn de meeste mensen te behoudend/conservatief'*, dit is een item waarmee begeleiders zichzelf kunnen vergelijken met andere begeleiders. Tot slot betreft item 45 de stelling *'De meeste verstandelijk beperkten die ik ken zouden niet in staat zijn om verantwoordelijke beslissingen te nemen over seks'*. Daarmee geven begeleiders een oordeel over of zij denken dat iemand met een VB in staat is zelf verantwoordelijke beslissingen te nemen over seks. De items worden tevens gescoord op de vijfpuntschaal. Door de persoonlijke aard van deze items kan er geen label 'liberaal' of 'conservatief' aan gekoppeld worden. De oorspronkelijke SMRAI heeft over 40 items een Cronbach's alpha van .95. In dit onderzoek is dit .77, dit is voldoende voor onderzoek op groepsniveau (Field, 2009). De Cronbach's alpha per subschaal varieert van 0.26 tot en met 0.66. Omdat dit lager is dan de gewenste Cronbach's alpha van .70, is besloten deze subschalen niet in het onderzoek mee te nemen. Alleen de veertig items in totaal worden meegenomen in de analyses binnen dit onderzoek.

De stellingen van de SMRAI zijn zowel conservatief als liberaal geformuleerd. Daarom moeten voorafgaande aan de data-analyse de antwoorden op de liberaal geformuleerde items worden omgepooled. Dit zijn de vragen: 2, 5, 7, 8, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 29, 32, 36, 39 en 40. De totaalscore ligt tussen de 40 en 200, waarbij een hogere score staat voor een liberale visie, een lagere score voor een meer conservatieve attitude.

Voor dit onderzoek is de SMRAI vanuit het Engels naar het Nederlands vertaald. De vertaling is door twee andere masterstudenten gecontroleerd om de oorspronkelijke betrouwbaarheid en validiteit van het instrument te waarborgen.

Onafhankelijke variabelen

De onafhankelijke variabelen die in dit onderzoek zijn meegenomen wat betreft de LVB jongeren met gedragsproblemen zijn: *wel of geen seksuele voorlichting, geslacht, leeftijd en woonvorm*. De variabele seksuele voorlichting is gedichotomiseerd in: 'het afgelopen jaar seksuele voorlichting gehad' (n=11) en 'langer dan een jaar geleden of geen seksuele

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

voorlichting gehad' (n=16). Geslacht is verdeeld in jongen (n=14) en meisje (n=12). Leeftijd is in de analyses meegenomen een continue variabele. Tot slot is de woonvorm verdeeld in éénmilieuvoorziening (n=15) en driemilieuvoorziening (n=12).

Wat betreft de begeleiders zijn de onafhankelijke variabelen *leeftijd* en *opleiding* in het onderzoek opgenomen. De leeftijd is niet normaal verdeeld en gedichotomiseerd in een jong cohort met begeleiders van 19-39 jaar oud (n=39) en een oud cohort met begeleiders van 40 - 59 jaar (n=21) om onderscheid te kunnen maken in de jongere en de oudere begeleiders. Ditzelfde is gedaan met opleiding. Het cohort lager opgeleid bestaat uit begeleiders opgeleid binnen het basisonderwijs, middelbaar onderwijs en het MBO (n=44). Het cohort hoger opgeleid bestaat uit HBO en universitair opgeleide begeleiders (n=17).

Procedure OBC

De onderzoekers zijn persoonlijk bij elk participierend team langs gegaan om tijdens teamvergaderingen het onderzoek toe te lichten. De afdelingsmanagers hebben de teams voorafgaande aan het onderzoek op de hoogte gesteld van deelname aan het onderzoek omtrent de visie op seksualiteit. Aan de begeleiders is, voor het uitdelen van de SMRAI, nadrukkelijk gevraagd de vragenlijst in te vullen voor hun eigen doelgroep (jongeren met een LVB en gedragsproblemen). Na instructie is de SMRAI direct ingevuld door de begeleiders. Hierdoor werd voorkomen dat de begeleiders onderling zouden praten over de inhoud van de SMRAI en is de betrouwbaarheid van deze meting vergroot. Tevens is hiermee getracht de non-respons zo laag mogelijk te houden. Na de afname van de SMRAI is, nog tijdens de teamvergadering, een mondelinge instructie gegeven over hoe de attitudevragen van de ABEK af te nemen en in te vullen bij en met de jongeren. Daarnaast is deze mondelinge uitleg en instructie ook schriftelijk toegevoegd aan de vragenlijst (zie bijlage III). Alle bevraagde jongeren hebben op deze manier dezelfde instructie, vraagstelling en informatie verkregen wat de betrouwbaarheid van de uitkomsten vergroot.

De persoonlijk begeleiders van de jongeren hebben het attitudedeel van de ABEK afgenomen bij de jongeren. De ingevulde lijsten van de jongeren zijn opgehaald bij de teams in regio één en de ingevulde lijsten van regio twee zijn per post geretourneerd. Om dit goed te stroomlijnen is in regio twee veelvuldig mailcontact geweest met het secretariaat.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Procedure VMBO scholen

Het attitudegedeelte van de ABEK is klassikaal afgenomen. Aan het begin van een nieuwe les is kort uitleg gegeven over het onderzoek en de vragenlijst. Vervolgens werd instructie gegeven om de vragenlijst persoonlijk, serieus en zonder overleg met burens in te vullen. Er was tijdens het invullen van de vragenlijst toezicht van zowel de onderzoeker als de leerkracht van de betreffende klas. De leerlingen konden vragen stellen als dit nodig was. De vragenlijsten zijn na invullen direct ingenomen. Door deze maatregelen is de betrouwbaarheid van de uitkomsten van het attitudegedeelte van de ABEK zo veel mogelijk gewaarborgd en is er weinig non-respons.

Data-analyse

Met behulp van descriptieve statistieken is de visie op seksualiteit bij jongeren met een LVB en gedragsproblemen wonend in een residentiële instelling geanalyseerd.

Binnen de LVB groep is aan de hand van de Mann-Whitney U-toets (2-tailed) bepaald of er verschillen zijn in de visie tussen jongeren die het afgelopen jaar of langer dan een jaar geleden of geen voorlichting hebben gehad, tussen jongens en meisjes en tussen jongeren in een éénmilieu- en driemilieuvoorziening.

Leeftijd is een continue variabele, daarom is met gebruik van de Spearman's rangcorrelatie gekeken of er samenhang is tussen leeftijd en de visie op homoseksualiteit, heteroseksualiteit, onpersoonlijke zaken en de totale visie op seksualiteit.

Met de Wilcoxon Signed-ranktoets (2-tailed) is daarnaast binnen de LVB populatie gekeken naar de visie op homoseksualiteit ten opzichte van de visie op heteroseksualiteit.

Om te bepalen of de LVB-groep verschilt van de VMBO-jongeren ten aanzien van hun visie zijn de 12-17-jarigen met de Mann-Whitney U-toets (2-tailed) vergeleken.

Met behulp van descriptieve statistiek is de visie van begeleiders op seksualiteit bij LVB jongeren met gedragsproblemen geanalyseerd. Om te bepalen of de visie van begeleiders verschillend is voor oudere versus jongere begeleiders en hoger opgeleide versus lager opgeleide begeleiders is de Mann-Whitney U-toets (2-tailed) gebruikt. De vijf losse items (41 tot en met 45) van de SMRAI zijn door middel van descriptieve statistieken geanalyseerd. Voor alle analyses is een significantieniveau van .05 gebruikt.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Resultaten

LVB jongeren

Over het algemeen hebben LVB jongeren met gedragsproblemen, wonend in een residentiële instelling een gematigd positieve visie op seksualiteit ($M=23.50$, $SD=5.43$). Op de subschalen is te zien dat zij neutraal zijn over homoseksualiteit ($M=8.29$, $SD=2.65$) en onpersoonlijke zaken als masturberen, porno kijken en naar een prostituee gaan ($M=8.73$, $SD=2.25$). De LVB jongeren zijn gematigd positief over heteroseksuele activiteiten als kussen, knuffelen en het hebben van seks ($M=6.15$, $SD=1.78$).

Uit de Mann-Whitney U-toets blijkt dat er geen significante verschillen zijn tussen seksuele voorlichting of woonvorm en de visie op seksualiteit (tabel 1 en 2). Tussen jongens en meisjes is een significant verschil te zien op de subschaal heteroseksualiteit (tabel 3). Meisjes hebben een significant negatievere visie op heteroseksualiteit.

Tabel 1. Mate waarin visie van LVB jongeren gerelateerd is aan de onafhankelijke variabele voorlichting met een significantie van $p < .05$

Subschalen/items	Voorlichting						U	p
	in het afgelopen jaar			>1 jaar of niet				
	n	M	SD	n	M	SD		
Homoseksualiteit (3)	10	7.80	1.55	14	8.64	3.23	58.50	.49
Heteroseksualiteit (3)	10	6.10	1.91	16	6.19	1.76	77.00	.87
Onpersoonlijk (3)	10	8.30	2.54	12	9.08	2.02	50.00	.51
Totaal visie (9)	10	22.20	5.14	12	24.58	5.65	41.50	.22

N=aantal participanten; M = gemiddelde; SD=standaard deviatie; U = U-waarde; p = significantie

Tabel 2. Mate waarin visie van LVB jongeren gerelateerd is aan de onafhankelijke variabelen woonvorm met een significantie van $p < .05$

Subschalen/items	Woonvorm						U	p
	1-milieugroep			3- milieugroep				
	n	M	SD	n	M	SD		
Homoseksualiteit (3)	13	7.77	2.13	11	8.91	3.15	63.50	.64
Heteroseksualiteit (3)	14	6.50	2.03	12	5.75	1.42	61.50	.21
Onpersoonlijk (3)	13	8.23	2.52	9	9.44	1.67	43.00	.32
Totaal visie (9)	13	22.54	6.15	9	24.89	4.14	44.00	.33

N=aantal participanten; M = gemiddelde; SD=standaard deviatie; U = U-waarde; p = significantie

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Tabel 3. Mate waarin visie van LVB jongeren gerelateerd is aan de onafhankelijke variabele sekse met een significantie van $p < .05$

Subschalen/items	Sekse						U	p
	Jongen			Meisje				
	n	M	SD	n	M	SD		
Homoseksualiteit (3)	12	8.42	2.75	11	8.36	2.69	58.5	.64
Heteroseksualiteit (3)	14	5.50	1.60	11	7.09	1.70	37.00	.02
Onpersoonlijk (3)	11	8.00	2.53	10	9.60	1.77	34.0	.13
Totaal visie (9)	11	22.18	5.89	10	25.40	4.67	36.50	.19

N = aantal participanten; *M* = gemiddelde; *SD* = standaard deviatie; *U* = U-waarde; *p* = significantie

Met behulp van de Spearman's rangcorrelatie is duidelijk geworden dat er een significante samenhang is tussen leeftijd en de totale visie op seksualiteit ($r_s = -0.54$; $p = .04$, eenzijdig). Er is geen significante samenhang gevonden tussen homoseksualiteit en leeftijd ($r_s = -.34$; $p = 0.06$, eenzijdig), tussen onpersoonlijke zaken en leeftijd ($r_s = -.08$; $p = 0.36$, eenzijdig) en tussen heteroseksualiteit en leeftijd ($r_s = -.11$; $p = 0.30$, eenzijdig).

Uit de Wilcoxon Signed-ranktoets blijkt dat binnen de LVB groep een significant verschil is ($Z = -3.076$; $p = .002$) tussen de visie op homoseksualiteit en heteroseksualiteit. De visie op homoseksualiteit binnen de LVB groep is significant negatiever.

Tabel 4. Mate waarin visie van LVB jongeren verschillen in de visie van VMBO jongeren in de leeftijd van 12-17 jaar op de ABEK-schaal attitude.

Subschalen/items	LVB			VMBO			U	p
	n	M	SD	n	M	SD		
Homoseksualiteit (3)	14	8.86	2.90	137	10.01	3.25	522.00	0.09
Heteroseksualiteit (3)	15	6.33	1.63	137	6.62	2.40	742.00	0.60
Onpersoonlijk (3)	13	8.77	1.74	138	9.65	2.72	390.50	0.02
Totaal visie (9)	13	24.38	4.44	136	23.61	5.48	455.50	0.09

n = aantal respondenten; *M* = gemiddelde; *SD* = standaard deviatie; *U* = U-waarde; *p* = significantie

In tabel 4 staan de uitkomsten van de Mann-Whitney U-toets van de LVB en VMBO jongeren op de drie subschalen en de totale visie score. Te zien is dat de gemiddelden van alle subschalen en de totale visie scores van de LVB en VMBO jongeren vrij dicht bij elkaar liggen. Deze gegevens dienen met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd gezien de grote verschillen in aantal participanten tussen LVB en VMBO jongeren. Ondanks dat de VMBO groep niet met de Wilcoxon Signed-ranktoets is geanalyseerd op de subschalen

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

homoseksualiteit en heteroseksualiteit, blijkt uit de gemiddelde scores wel dat het verschil binnen deze groep ook significant verschilt op deze subschalen.

Uit de Mann-Whitney U-toets blijkt tenslotte dat de leerlingen van het VMBO significant hoger scoren op de schaal onpersoonlijk. Dit betekent dat VMBO leerlingen een significant negatievere visie hebben op onpersoonlijke zaken dan jongeren met een LVB (tabel 4).

Visie begeleiders

De scores op de schaal 'totaal attitude' van de begeleiders varieerden van 120 – 170 (M=150.94). Dit is een gematigd liberale attitude. Er zijn geen significante verschillen gevonden voor de visie tussen jongere of oudere begeleiders en tussen hoger en lager opgeleide begeleiders.

Informatie van begeleiders

Op itemniveau is naar de items 41 tot en met 45 gekeken. Het gemiddelde op het item '*ik zou me niet ongemakkelijk voelen tijdens het beantwoorden van vragen over de meeste seksgerelateerde onderwerpen*' is 2.31, dat betekent een bijna neutrale score wat neigt richting eens. Dat betekent dat begeleiders zich niet ongemakkelijk voelen als zij over seks moeten praten. Op het item '*Ik heb het gevoel dat ik op de hoogte ben van feiten en gedrag rondom seksualiteit*' werd een gemiddelde gescoord van 2.20. Dit betekent tevens een bijna neutrale score wat neigt richting eens. Voor het OBC wil dit zeggen dat begeleiders niet aangeven dat zij zich volledig competent voelen en het gevoel hebben dat zij voldoende kennis hebben op dit gebied. Op het derde item '*Advies of sekstherapie zouden mij waarschijnlijk goed doen*' werd een gemiddelde behaald van 3.51, dit betekent dat de begeleiders het hier gemiddeld mee oneens zijn. Op het vierde item '*In het omgaan met seksuele gedragingen zijn de meeste mensen waarschijnlijk te behoudend*' werd een gemiddelde gescoord van 2.70, dit betekent een bijna neutrale houding. Tot slot werd op het vijfde item '*De meeste verstandelijk beperkten die ik ken, zouden niet in staat zijn om verantwoordelijke beslissingen te nemen over seks*' een gemiddelde gescoord van 2.98, dit is een neutrale score. Dat wil zeggen dat de begeleiders van de LVB jongeren niet kunnen zeggen dat de doelgroep waarmee zij werken in staat zijn om verantwoordelijke beslissingen te nemen over seks. Maar ook niet dat zij vinden dat jongeren met een LVB geen verantwoordelijke beslissingen kunnen nemen over seks.

Discussie en conclusie

Tot op heden is weinig Nederlands onderzoek verricht naar seksualiteit bij jongeren met een LVB en gedragsproblemen die wonen in een residentiële instelling. Door middel van dit onderzoek is geprobeerd meer zicht op de visie ten aanzien van seksualiteit van LVB jongeren en hun begeleiders te verkrijgen. Op basis van deze inzichten kan het huidige seksuele beleid binnen het OBC worden geëvalueerd en eventueel worden aangepast. Het beleid rondom seksualiteit staat hoog op de agenda van het OBC in 2012. Vanuit dit onderzoek komen aanbevelingen naar voren voor het eventueel aanpassen van het beleid. Dit kan zich uiten in het aanpassen van protocollen, beleid, seksuele voorlichting en het opleiden van begeleiders.

Op basis van de resultaten binnen dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de visie op seksualiteit van de jongeren over het algemeen gematigd positief is. De verwachting dat visie overwegend negatief zou zijn moet daarom worden verworpen. Deze uitkomsten sluiten aan bij de bevindingen van Haspels en Spanjaard (1998). Verder blijkt uit dit onderzoek dat LVB jongeren een neutrale visie hebben op homoseksualiteit en onpersoonlijke zaken als masturberen, porno kijken en naar een prostituee gaan. Ten aanzien van heteroseksualiteit zijn LVB jongeren gematigd positief. Deze bevindingen sluiten wederom aan bij de bevindingen van Haspels en Spanjaard (1998) en lijken aan te sluiten bij de huidige maatschappelijke visie. Uit dit onderzoek blijkt dat LVB jongens en meisjes significant in visie verschillen als het gaat om het kussen, knuffelen en het hebben van seks tussen een man en een vrouw (heteroseksualiteit). Meisjes hebben hier een negatievere visie op dan jongens. Er is een negatieve significante samenhang gevonden tussen leeftijd en de totale visie op seksualiteit. Er is geen significante samenhang gevonden tussen leeftijd en de visie op homoseksualiteit, heteroseksualiteit of onpersoonlijke zaken. Daarnaast zijn er ook geen significante verschillen gevonden in de visie op seksualiteit tussen LVB jongeren die wel of geen seksuele voorlichting hebben gehad of wonen in een éénmilieu- of driemilieuvoorziening.

Binnen de LVB groep is een significant verschil te zien tussen de visie op homoseksualiteit en de visie ten aanzien van heteroseksualiteit. De jongeren hebben een significant negatievere visie op homoseksualiteit dan op heteroseksualiteit. Bij de VMBO jongeren is dit niet getoetst, maar lijkt dit tevens het geval te zijn. Uit de vergelijking tussen jongeren met een LVB en VMBO leerlingen blijkt dat VMBO leerlingen een iets negatievere

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

visie hebben op onpersoonlijke zaken (masturberen, porno kijken en naar een prostituee gaan).

De begeleiders van de LVB jongeren hebben een gematigd liberale visie ten opzichte van seksualiteit en relaties van LVB jongeren. Dit betekent dat de begeleiders over het algemeen liberale gedachten hebben over rechten ten aanzien van seksualiteit voor mensen met een LVB, seksueel gedrag en situaties en seksuele voorlichting. Voor de praktijk houdt dit in dat zij vinden dat LVB jongeren op het gebied van seksualiteit veelal hetzelfde benaderd moeten worden of veelal dezelfde rechten hebben als mensen zonder een LVB.

Er is gekeken naar een samenhang tussen de afhankelijke variabelen en de visie ten aanzien van seksualiteit. Hiervoor zijn de volgende hypothesen getest: *‘Hoe ouder de begeleider, hoe conservatiever de visie op van seksualiteit en relaties bij LVB jongeren’* en *‘Hoger opgeleide begeleiders hebben een meer liberale visie op van seksualiteit bij LVB jongeren’*. Voor beide hypothesen zijn geen significante uitkomsten gevonden en worden daarom verworpen. De resultaten van dit onderzoek komen overeen met de resultaten van het onderzoek van Gilmore en Chambers (2010), zij vonden een gematigd liberale visie op van seksualiteit van mensen met een VB. Ook vonden zij, net als in dit onderzoek, geen verbanden tussen de visie en leeftijd of opleidingsniveau van de begeleiders. Dit in tegenstelling tot eerder onderzoek (Cuskelly & Gilmore, 2007; Murray, MacDonald, & Levenson, 1999; Oliver et al., 2002). Cuskelly en Gilmore (2007) geven als verklaring voor hun bevindingen dat er sprake was van een gering aantal leeftijdscategorieën (jong en oud cohort) en door de scheve verdeling van hoog en laag opgeleiden. In dit onderzoek zou dat ook een verklaring kunnen zijn.

Dit onderzoek kent zowel sterke kanten als enkele kanttekeningen. De sterke kanten binnen dit onderzoek zijn dat de groepen VMBO leerlingen en begeleiders goed vertegenwoordigd zijn. Ten aanzien van de afname van de vragenlijst bij de LVB jongeren is een duidelijke verbale en schriftelijke instructie gegeven aan de begeleiders over de manier van afname van de vragenlijst. Begeleiders hebben na de instructie de mogelijkheid gehad om vragen te stellen indien er onduidelijkheden bestonden wat de betrouwbaarheid vergroot. Ten aanzien van de bevraging van begeleiders is het voor de betrouwbaarheid gunstig geweest dat de onderzoekers aanwezig waren tijdens de afname van de SMRAI. De begeleiders hebben op

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

deze manier niet onderling kunnen speculeren over de inhoud van de SMRAI voor of tijdens de afname van de lijst.

Echter er zijn enkele kanttekening te noemen die belangrijk zijn voor de interpretatie van de resultaten. Het is niet duidelijk in hoeverre de resultaten ten aanzien van de LVB populatie te generaliseren zijn naar de LVB populatie binnen het onderzochte OBC. Dit komt onder andere doordat de onderzoekers de ABEK zelf niet bij de jongeren hebben afgenomen. Er is, onder andere daardoor, onvoldoende zicht geweest op de groep non-respondenten. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat alleen jongeren mee gedaan hebben die relatief weinig gedragsproblemen laten zien. Tot slot is het aantal respondenten (jongeren met LVB) erg klein.

Daarnaast was het de intentie om in dit onderzoek de begeleiders op specifieke onderwerpen te bevragen door middel van de subschalen van de SMRAI. Echter door de lage Chronbach's alpha van de losse subschalen van de SMRAI was dit niet mogelijk. Dit betekent dat er niet naar specifieke onderwerpen van de SMRAI gekeken is in de analyses.

Wat betreft de afname van het attitudegedeelte van de ABEK bij de VMBO scholen bestaat er een mogelijkheid tot verbetering. In dit onderzoek is de afname klassikaal gedaan. Dit zou kunnen resulteren in sociaal wenselijke antwoorden ten aanzien van een buurman of buurvrouw. Daarnaast moet in acht worden genomen dat seksualiteit een intiem onderwerp is en zeker tijdens de adolescentie jongeren nog wel eens willen overdrijven of dingen verzwijgen en/of sociaal wenselijke antwoorden geven, ook in anonieme vragenlijsten (Brugman et al., 1995), dit geldt dus ook voor de groep LVB respondenten. Wat betreft de VMBO populatie zou het grote aantal allochtone respondenten van invloed geweest kunnen zijn op de uitkomsten van de attitudelijst vanwege de bepaalde normen en waarden die de jongeren mee krijgen vanuit hun cultuur. Omdat dit onderzoek zich, wat de VMBO populatie betreft, beperkt heeft tot de stad Rotterdam is dit niet representatief voor niet stedelijke gebieden.

In dit onderzoek was het niet mogelijk om te onderzoeken in hoeverre recentelijk gekregen seksuele voorlichting een verband heeft met de visie op seksualiteit vanwege de geformuleerde antwoordkeuzes. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden om verschillende categorieën te maken in de groep 'seksuele voorlichting gehad in het afgelopen jaar' (bijvoorbeeld 'seksuele voorlichting gehad in de afgelopen maand, de afgelopen 3 maanden, het afgelopen half jaar etc.).

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Op basis van de overheersend neutrale visie van de LVB jongeren en de significant negatievere visie ten aanzien van homoseksualiteit wordt het geven van positieve seksuele voorlichting geadviseerd. De seksuele voorlichting moet zich op basis van dit onderzoek richten op de volgende zaken: 1) liberaliseren van de visie ten aanzien van homoseksualiteit, 2) het normaliseren van masturbatie en het zien als een onderdeel van de gezonde seksuele ontwikkeling. De jongeren moeten leren dat seksualiteit en relaties in basis leuk zijn en onderdeel zijn van het leven. Bij onderdeel 1 moet worden opgemerkt dat dit advies tevens van toepassing is op de VMBO groep. De visie van de LVB jongeren sluit aan bij de huidige maatschappelijke visie. Bij de groep LVB jongeren dient er echter bij het geven van voorlichting rekening te worden gehouden met de cognitieve en sociale vaardigheden en manier van communiceren (De Beer, 2011; Heemelaar, 2000).

Verder onderzoek ten opzichte van de begeleiding van LVB jongeren op dit onderwerp is aan te raden, omdat nog te weinig specifiek onderzoek gedaan is naar mensen met een LVB en seksualiteit en de begeleiding die zij nodig hebben (McCabe, 1999; Niederball & Morris, 1993). Begeleiders van het OBC scoren neutraal op de stelling *'Ik heb het gevoel dat ik op de hoogte ben van feiten en gedrag rondom seksualiteit'*. Op basis van deze uitkomst wordt training aan begeleiders op het gebied van kennis en gedrag rondom seksualiteit bij LVB jongeren aangeraden. Wanneer een begeleider kennis moet overdragen naar jongeren is het belangrijk dat een begeleider zich competent voelt om deze taak goed te kunnen vervullen. Dit lijkt nu niet voldoende het geval. Het lijkt daarnaast van groot belang inzicht te krijgen of de visie (en kennis) omtrent seksualiteit van LVB jongeren overeenkomt met hun daadwerkelijke gedrag. Begeleiders geven aan dat jongeren wel weten wat een wenselijk antwoord is wat betreft visie of kennis, maar zij herkennen dit echter niet terug in het gedrag van de LVB jongeren. Ook is het belangrijk om volgend onderzoek te richten op het systeem van hulpverlening rondom jongeren met een LVB (artsen, orthopedagogen, managers). Zij kunnen mogelijk invloed uitoefenen op de mogelijkheden tot het uiten van seksuele behoeften van deze jongeren. Managers en orthopedagogen sturen begeleiders aan. Wanneer zij sturen op een meer conservatieve aanpak heeft dit gevolgen voor de werkwijze van begeleiders. Op die manier is het mogelijk dat begeleiders de jongeren restricties opleggen of negatieve uitingen doen t.a.v. seksualiteit (Gilmore & Chambers, 2010).

Om meer LVB respondenten te werven wordt aanbevolen het onderzoek over verschillende organisaties te verspreiden. LVB jongeren geven aan dat zij vaak lijsten in moeten vullen of bevraagd worden, een creatieve benadering zal nodig zijn. Wat betreft het

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

gebruik van de SMRAI adviseren wij tenslotte om een (aangepaste) vragenlijst te gebruiken met subschalen die een hogere Cronbach's alpha bevatten, zodat specifiekere informatie kan worden verkregen.

Referenties

- Aunos, M., & Feldman, M. A. (2002). Attitudes towards sexuality, sterilization and parenting rights of persons with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 15*, 285–296.
- Bazzo, G., Nota, L., Soresi, S., Ferrari, L., & Minnes, P. (2007). Attitudes of social service providers towards the sexuality of individuals with intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 20*, 110–115.
- Beer, Y. de (2011). *De kleine gids: Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Deventer: Kluwer.
- Berlo, W. van (1995). *Seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke handicap: Een onderzoek naar omvang, kenmerken en preventiemogelijkheden*. Delft: Eburon.
- Brantlinger, E. (1983). Measuring variation and change in attitudes of residential care staff toward the sexuality of mentally retarded persons. *Mental Retardation, 21*, 17–22.
- Brugman, E., Goedhart, H., Vogels, T., & Zessen, G. van (1995). *Jeugd en Seks 95. Resultaten van het nationale scholierenonderzoek*. Utrecht, Uitgeverij SWP.
- Burns, J., & Davies, D. (2011). Same-sex relationships and women with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 24*, 351-360.
- Cuskelly, M., & Bryde, R. (2004). Attitudes towards the sexuality of adults with an intellectual disability: Parents, support staff, and a community sample. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 29*(3), 255–264.
- Cuskelly, M., & Gilmore, L. (2007). Attitudes to Sexuality Questionnaire (Individuals with an Intellectual Disability): Scale development and community norms. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 32*, 214–221.
- Douma, J., Bergh, P. van den, & Hoekman, J. (1998). *Verstandelijke handicap en seksueel misbruik*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Douma, J. C. H., Dekker, M.C., Verhulst, F. C., & Koot, H. M. (2006). Self-reports on mental health problems of youth with moderate to borderline intellectual disabilities. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 45*, 1224-1231.
- Duh, J. (1999). Sexual knowledge, attitudes and experiences of high school students with and without disabilities in Taiwan. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 34*, 302-311.
- Evans, D. S., McGuire, B. E., Healy, E., & Carley, S. N. (2009). Sexuality and personal relationships for people with an intellectual disability. Part II: staff and family carer perspective. *Journal of Intellectual Disability Research, 53*, 913–921.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (Third edition). London: SAGE Publications.
- Gennep, A. T. G. van (1997). Paradigmaverschuiving in de visie op zorg voor mensen met een verstandelijke handicap. *Tijdschrift voor de Orthopedagogiek, 36*, 189-201.
- Gilmore, L. & Chambers, B. (2010). Intellectual disability and sexuality: Attitudes of disability support staff and leisure industry employees. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 35*, 22–28.
- Haspels, M. J. G. & Spanjaard, H. J. M. (1998). 'Grenzen stellen en respecteren': *Programmaevaluatie in het kader van het project 'Preventie van seksueel*

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

- grensoverschrijdend en gewelddadig gedrag van en tussen licht verstandelijk gehandicapte jongeren*'. Amsterdam/Duivendrecht: Paedologisch Instituut.
- Heemelaar, M. (2000). *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kersten, M. (2003). *Seksualiteit bij mensen met een handicap: Een analyse van bestaande kennis en aanwijzingen voor praktijk en verdere kennisverwerving*. Utrecht: LKNG.
- Lakin, K. C., & Stancliffe, R. J. (2007). Residential supports for persons with intellectual and developmental disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13, 151-159.
- McCabe, M. P., & Cummins, R. A. (1996). The sexual knowledge, experience, feelings and needs of people with mild intellectual disability. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 31, 13-21.
- McCabe, M.P. (1999). Sexual knowledge, experience and feelings among people with disability. *Sexuality and Disability*, 17, 157-170.
- Murray, J. L., MacDonald, R. A. R., & Levenson, V. L. (1999). Staff attitudes towards the sexuality of individuals with learning disabilities: A service-related study of organisational policies. *British Journal of Learning Disabilities*, 27, 141-145.
- Murray, J. L., & Minnes, P. M. (1994). Staff attitudes towards the sexuality of persons with intellectual disability. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 19, 45-52.
- Niederbahl, J.M., Morris, C.D. (1993) Sexual knowledge and the capability of persons with dual diagnoses to consent to sexual contact. *Sexual and Disability*, 11, 295-307.
- Oliver, M. N., Anthony, A., Leimkuhl, T. T., & Skillman, G. D. (2002). Attitudes toward acceptable socio-sexual behaviors for persons with mental retardation: Implications for normalization and community integration. *Education and Training in Mental etardation and Developmental Disabilities*, 37, 193-201.
- Owen, F. A., Griffiths, D. M., Feldman, M. A., Sales, C. A., & Richards, D. A. (2000). Perceptions of acceptable boundaries by persons with developmental disabilities and their care providers. *Journal of Developmental Disabilities*, 7, 34-49.
- Parmenter, T. R. (2001). The contribution of science in facilitating the inclusion of people with intellectual disability into the community. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45, 183-193.
- Rose, J., Jenkins, R., O'Connor, C., Jones, C., Felce, D. (2002) A group treatment for men with intellectual disabilities who sexually offend or abuse. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 15, 138-150.
- Servais, L., Jacques, D., Leach, R., Conod, L., Hoyois, P., Dan, B., & Roussaux, J. P. (2002). Contraception of women with intellectual disabilities: Prevalence and determinants. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46, 108-119.
- Servais, L. (2006). Sexual health care in response with intellectual disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 12, 48-56.
- Siebelink, E. M., Jong, M. D. T. de, Taal, E., & Roelvink, L., (2006). Sexuality and people with intellectual disabilities: Assessment of knowledge, attitudes, experiences, and needs. *Mental Retardation*, 22, 283-294.
- World Health Organization (WHO) (2011). Sexual health. In World Health Organization (Red.), *Health Topics* (pp. 1-35). Genève: World Health Organization.

<http://www.edumax.nl/vgv.html#IQVO> (geraadpleegd februari 2012).

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

BIJLAGE I Toestemmingsbrief jongeren

Betreft: Onderzoek Universiteit Utrecht

Nijkerk, 27 februari 2012

Beste ouders-verzorgers,

Wij zijn twee masterstudenten Orthopedagogiek aan de Universiteit Utrecht. Voor ons afstuderen doen we een onderzoek naar de attitude van seksualiteit. Dit onderzoek doen we bij licht verstandelijk beperkte jongeren die behandeld worden op een groep van [REDACTED] en hun begeleiders.

Hiervoor hebben we informatie nodig, die we willen verkrijgen door het afnemen van een vragenlijst. Er zullen negen vragen gesteld worden over de houding van jongeren ten aanzien van seksualiteit. Met de informatie die we uiteindelijk verkrijgen met dit onderzoek, kunnen we aanbevelingen doen voor [REDACTED], wat de kwaliteit van de behandeling kan verbeteren.

[REDACTED] vindt het belangrijk dat er meer informatie rondom het onderwerp seksualiteit vergaard wordt om zo de behandeling te kunnen verbeteren en staat hierom achter ons onderzoek. De informatie die uw kind geeft, wordt gebruikt voor de behandeling die [REDACTED] geeft en voor dit onderzoek. De vragenlijsten worden anoniem verwerkt voor het onderzoek, de antwoorden zijn niet verbonden met de naam van uw kind. Daarnaast worden de vragenlijsten afgenomen door de vaste begeleiders van de jongeren.

Wij vinden het belangrijk dat u in eerste plaats geïnformeerd wordt over ons onderzoek en, indien uw kind minderjarig is, instemt dat uw kind deelneemt aan het onderzoek. Voor instemming hoeft u niets te doen. Wilt u **niet** dat uw kind deelneemt, kunt u dit middels onderstaande antwoordstrook kenbaar maken. Deze antwoordstrook kunt u tot 9 maart 2012 inleveren bij de begeleiders van uw kind.

Alvast bedankt voor uw medewerking!
Vriendelijke groeten,

Yolanda Klomp en Marieke Potse
Masterstudenten orthopedagogiek Universiteit Utrecht

Ik geef **geen** toestemming voor deelname aan het onderzoek door mijn kind, omdat.....
.....
.....(reden).

Naam jongere:

Handtekening ouder/verzorger

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

BIJLAGE II Toestemmingsbrief VMBO

Betreft/onderwerp: Masteronderzoek Seksualiteit

Rotterdam, 25 januari 2012
Geachte heer/mevrouw,

Is er een verschil in visiewat betreft seksualiteit tussen licht verstandelijk beperkte jongeren en normaal begaafde jongeren?

Dat is een van de onderzoeksvragen waar wij ons mee bezig houden. Wij zijn drie masterstudenten orthopedagogiek van Universiteit Utrecht. Momenteel werken wij aan een onderzoek omtrent seksualiteit bij licht verstandelijk beperkte jongeren met gedragsproblemen.

Op basis van onderzoeksresultaten kan worden gesteld dat jongeren anno 2010 seksueel veel actiever zijn dan tien jaar geleden. De kans dat jongeren te maken krijgen met seksueel overschrijdend gedrag neemt toe. Dit betekent dat ouders, opvoeders en hulpverleners alerter moeten zijn op signalen van misbruik en seksueel overschrijdend gedrag. De hulpverlening moet afgestemd zijn op de hedendaagse problematiek. Doormiddel van de VisieBehoeften Ervaring en Kennis (ABEK) vragenlijst willen wij de visie van jongeren met een licht verstandelijke beperking afzetten tegenover die van normaal begaafde jongeren (VMBO TL). Goed onderzoek is nodig om preventie en hulpverlening beter af te kunnen stemmen.

Graag willen wij aan u vragen of wij bij de VMBO TL klassen de ABEK – het visiegedeelte - bij u leerlingen mogen afnemen. De gegevens blijven anoniem. Het kost ongeveer 10 minuten tijd per klas.

De onderzoeksuitkomsten kunnen u belangrijke handvatten bieden wat betreft de relationele en seksuele voorlichting bij u op school!

Graag horen wij van u of u met uw school deel wilt nemen aan ons onderzoek. U kunt reageren via onderstaand e-mailadres.

Met vriendelijke groeten,

Marieke Potse
Yolanda Klomp; y.klomp@vsodehogbrug.nl

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

BIJLAGEN III vragenlijsten

Vragenlijst Masteronderzoek Seksualiteit

Deel A

Deel A van de vragenlijst wordt afgenomen tijdens een teamvergadering.

1. Eerst volgen een aantal vragen over u, de begeleider.
2. Daarna vult u de SMRAI in, een test voor begeleiders van mensen met een verstandelijke beperking die de **visie** van de begeleiders meet aangaande seksualiteit bij mensen met een verstandelijke beperking. Daarbij vult u uw eigen mening in betreffende de stellingen. Wanneer er in de stellingen wordt gesproken over verstandelijke beperkten betreft het de LVB jongeren waarmee u dagelijks werkt.

Afname

- Vul alle vragen in, sla geen enkele vraag over. Anders is de vragenlijst niet geldig.
- Zet een kruisje in het hokje van toepassing:

Wat is het geslacht?

man

vrouw

Maak bij een fout geplaatst kruisje het hokje zwart en zet het kruisje in het goede vak:

Wat is het geslacht?

man

vrouw

Na de afname van de vragenlijst

Bedankt voor uw medewerking!

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

8. Dienstverband (uren/week):

.....uur per week

9. Functie:

.....

10. Aantal jaren werkzaam in deze functie:

.....jaar

**11. Hoe vaak heeft u in de laatste twee weken met uw collega's over aan seksualiteit
gerelateerde onderwerpen gesproken?**

- 1x per 2 weken
- 1 keer per week
- 2-3 keer per week
- 4-6 keer per week
- Dagelijks

**12. Wanneer heeft u met een jongere (van Arkemeyde) over aan seksualiteit
gerelateerde onderwerpen heeft gesproken?**

- Nog nooit gedaan
- In de afgelopen week
- In de afgelopen 2 weken
- In de afgelopen maand
- In de afgelopen 2-3 maanden
- In de afgelopen 4-6 maanden
- Langer dan 6 maanden geleden
- Langer dan 1 jaar geleden

13. Wat was de aanleiding van dit gesprek met deze jongere?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Nu volgt de SMRAI, een test voor begeleiders van mensen met een verstandelijke beperking die de visie van de begeleiders meet aangaande seksualiteit bij mensen met een verstandelijke beperking. Deze vult u in voor uzelf.

1 = Heel erg eens; 2 = Eens; 3= Onbeslist; 4= Oneens; 5= Heel erg Oneens
Kruis uw mening aan in de tabel.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

1=Heel erg eens; 2=Eens; 3=Onbeslist; 4=Oneens; 5=Heel erg Oneens	1	2	3	4	5
1. Er wordt op scholen tegenwoordig teveel seksuele voorlichting gegeven.					
2. Masturberen is gezond.					
3. Wanneer een verstandelijk beperkte man en vrouw betrapt zijn terwijl ze met elkaar seks hebben gehad, moeten zij gescheiden worden gehouden.					
4. Begeleiders zouden jongeren moeten verbieden om te masturberen.					
5. Seks voor niet getrouwde stellen is toegestaan.					
6. Uitgebreide seksuele voorlichting zou leiden tot meer seksuele activiteit bij de jongeren.					
7. Homoseksualiteit tussen wederzijds instemmende partners is toegestaan.					
8. Iedereen, ongeacht of je een verstandelijke beperking hebt of niet, heeft recht op het krijgen van kinderen.					
9. Wanneer een minderjarige zich meldt bij een arts met een SOA moet dit worden gemeld aan zijn/haar ouders.					
10. Het beantwoorden van alle vragen die kinderen stellen over seks zou waarschijnlijk resulteren in teveel bezig zijn met seks.					
11. De censuur op boeken, films en tijdschriften is tegenwoordig te mild.					
12. Verstandelijk beperkte adolescenten hebben momenten nodig om mensen van het andere geslacht te ontmoeten zonder begeleiding/toezicht.					
13. Homoseksualiteit tussen verstandelijk beperkten wonend in een instelling, waarbij beide partijen er plezier aan beleven, moet toegestaan worden.					
14. Gemakkelijke toegang tot anticonceptie heeft een verstoring veroorzaakt van de seksuele moraal van de jeugd.					
15. Zo lang mensen anderen niks aan doen, hebben ze recht op hun eigen seksuele leven.					
16. Verstandelijk beperkten zouden anticonceptie moeten kunnen krijgen wanneer zij dat willen.					
17. Jongens en meiden zouden apart (van elkaar) seksuele voorlichting moeten krijgen.					
18. Informatie over anticonceptie zou moeten worden gegeven aan jonge mensen vóórdat zij seksueel actief zijn.					
19. Verstandelijk beperkte mensen hebben het recht om zelf te beslissen over hun seksuele leven.					
20. Organisaties die informatie over anticonceptie geven aan minderjarigen, zouden eerst toestemming moeten vragen aan de ouders van minderjarige meiden.					
21. De 'standjes' die mogelijk zijn tijdens de geslachtsgemeenschap zouden nooit besproken moeten worden met de jongeren, ook niet wanneer zij hierom vragen.					

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

1=Heel erg eens; 2=Eens; 3=Onbeslist; 4=Oneens; 5=Heel erg Oneens	1	2	3	4	5
22. Feiten en informatie over drugs, seks en alcohol zou tegelijkertijd gegeven moeten worden.					
23. Verstandelijk beperkten hebben een meer dan gemiddelde behoefte aan seks.					
24. Het zou gevaarlijk zijn sommige mensen over seks te vertellen.					
25. Mannen hebben een hoger libido dan vrouwen.					
26. Het toestaan van seks voor het huwelijk resulteert gewoonlijk in huwelijksproblemen.					
27. Homoseksuelen zouden niet moeten worden toegestaan les te geven op een openbare school.					
28. Ik zou bezorgd zijn dat een homoseksuele bewoner anderen beschadigd.					
29. Jongeren die in een instelling wonen vanwege hun verstandelijke beperking moeten een eigen plek hebben voor hun privé behoeften.					
30. Vrouwen met een verstandelijke beperking hebben meer wisselende seksuele contacten dan normaal begaafde vrouwen.					
31. Een getrouwde volwassene die af en toe masturbeert heeft waarschijnlijk een slecht huwelijk.					
32. De meeste verstandelijk beperkte volwassenen streven naar een vorm van seksueel genot.					
33. Mensen die niet zonder dagelijkse ondersteuning kunnen, zouden niet moeten trouwen.					
34. In residentiële instellingen moeten jongens en meiden zoveel mogelijk gescheiden worden gehouden.					
35. Verstandelijk beperkten hebben minder behoefte aan seks dan normaal begaafde mensen.					
36. Er zouden residentiële voorzieningen moeten zijn voor getrouwde verstandelijk beperkten.					
37. Homoseksualiteit zou verboden moeten worden.					
38. Begeleiders zouden homoseksueel gedrag moeten stoppen.					
39. De overheid zou moet betalen voor anticonceptiemiddelen voor verstandelijk beperkten die in een residentiële setting wonen.					
40. Verstandelijk beperkten hebben recht op geslachtsgemeenschap als zij dat willen.					
41. Ik zou me niet ongemakkelijk voelen tijdens het beantwoorden van vragen over de meeste seksuele onderwerpen.					
42. Ik heb het gevoel dat ik goed op de hoogte ben van feiten en gedrag rondom seksualiteit.					
43. Wat advies of sekstherapie zouden mij waarschijnlijk goed doen.					
44. In het omgaan met seksuele gedragingen zijn de meeste mensen waarschijnlijk te behoudend.					
45. De meeste verstandelijk beperkten die ik ken, zouden niet in staat zijn om verantwoordelijke beslissingen te nemen over seks.					

**Vragenlijst
Masteronderzoek
Seksualiteit
Deel B**

Persoonlijke informatie over de **jongere, wordt ingevuld door de begeleider**

1. Leeftijd

.....jaar

2. Geslacht

Man Vrouw

3. Etniciteit van de jongere:

- Nederlands
- Antilliaans
- Surinaams
- Marokkaans
- Turks
- Indonesisch of Moluks
- Anders namelijk

4. Etniciteit van de vader:

- Nederlands
- Antilliaans
- Surinaams
- Marokkaans
- Turks
- Indonesisch of Moluks
- Anders namelijk

5. Etniciteit van de moeder:

- Nederlands
- Antilliaans
- Surinaams
- Marokkaans
- Turks
- Indonesisch of Moluks
- Anders namelijk

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

6. Religie:

- Geen
- Christelijk (RK/Gereformeerd/Hervormd)
- Islamitisch
- Hindoeestaans
- Boeddhistisch
- Anders, namelijk.....

7. Dagbesteding:

- Verricht betaalde arbeid
- In opleiding
- Dag activiteiten centrum
- Anders namelijk

8. IQ:

Hoogte van het IQ, uitgedrukt in een getal:

9. Gestelde diagnose(s) (Meerdere antwoorden zijn mogelijk):

☐ Autisme	☐ Borderline
☐ Reactieve hechtingsstoornis	☐ Depressie
☐ Angststoornis	☐ ADHD
☐ ODD	☐ Anders namelijk

10. Heeft de jongere seksuele voorlichting gehad?

- Ja, afgelopen jaar
- Ja, meer dan één jaar geleden
- Ja, meer dan vijf jaar geleden
- Nee

11. Van wie heeft de jongere het laatst voorlichting gekregen?

- School
- Ouders
- Begeleiding
- Anders:.....

12. Is de jongere bekend met seksueel misbruik in het verleden? (Zie zorg/behandelplan)

- Dader, éénmalig
- Dader, meerdere malen
- Slachtoffer, éénmalig
- Slachtoffer, meerdere malen
- Nee
- Onbekend

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Instructies voor afname van de vragenlijsten

- Vraag aan de jongere waar hij/zij wil dat de vragen aan hem/haar gesteld gaan worden.
- Probeer er voor te zorgen dat je tijdens de afname niet gestoord wordt door anderen.
- Leg de jongere uit waarom het onderzoek wordt afgenomen en dat het heel belangrijk is dat hij/zij meewerkt. Het is belangrijk de onderstaande tekst letterlijk aan de jongere te vertellen:

'Ik vind het fijn dat je mee wilt werken aan het onderzoek. De antwoorden die je geeft zijn nooit goed of fout. De informatie die je geeft wordt gebruikt voor een onderzoek. Bij dit onderzoek willen we weten welke mening LVB-jongeren hebben over seks.

Jouw deelname aan het onderzoek is anoniem. Dat betekent dat alleen jij en je begeleider weten wat je geantwoord hebt, de onderzoekers zorgen ervoor dat dit zo blijft. De informatie zal in een onderzoeksverslag verwerkt worden en niemand kan zien dat jij eraan meegedaan hebt.'

Tijdens de afname van de vragenlijsten

De begeleider neemt de vragenlijst af bij de jongere. Hierbij let de begeleider op de jongere of de vraag begrepen wordt. Begrijpt de jongere de vraag niet, noteer dit op het formulier bij opmerkingen, onderaan de pagina.

Het is voor het onderzoek van groot belang dat *alle* vragen worden beantwoord. Een open antwoord betekent een ongeldige vragenlijst!

Afnameprocedure

De begeleider gaat samen met de jongere zitten in een ruimte waar ze niet gestoord kunnen worden. De begeleider stelt de vragen aan de jongere. De begeleider geeft de jongere de tijd om te kunnen antwoorden.

Na de afname van de vragenlijst

Bedank de jongere voor zijn of haar medewerking.

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE
BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

BEGIN VAN DE VRAGENLIJST VISIESEKSUALITEIT.

Noteer bij opmerkingen als er bijzonderheden zijn.

De vragen gaan over situaties in het openbaar.

40.Hoe vind je het als een man en een vrouw elkaar op de mond zoenen (kussen)?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

41.Hoe vind je het als twee mannen/vrouwen (homo's) elkaar op de mond zoenen?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

42.Hoe vind je het als een man en een vrouw met elkaar knuffelen (elkaar omarmen)?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

43.Hoe vind je het als twee mannen/vrouwen (homo's) met elkaar knuffelen (elkaar omarmen)?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Opmerkingen:

.....
.....

44.Hoe vind je het als een man en een vrouw seks (vrijen/neuken) hebben met elkaar?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

45.Hoe vind je het als twee mannen/vrouwen (homo's) seks (vrijen/neuken) hebben met elkaar?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

46.Hoe vind je het als mensen masturberen (aftrekken/vingeren/zelfbevrediging/spelen met je piemel/vagina)?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen:

.....
.....

47.Wat vind je ervan als mensen seksfilms (pornofilms) kijken op tv of op de computer?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

VISIE SEKSUALITEIT VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING EN HUN BEGELEIDERS

Opmerkingen:

.....
.....

48. Wat vind je ervan als mensen naar een prostituee (hoer) gaan?

- heel goed
- goed
- neutraal
- niet goed
- helemaal niet goed

Opmerkingen

Noteer hier bijzonderheden of afwijkende omstandigheden.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....